

«УКРАЇНСЬКИЙ СТИЛІСТИЧНИЙ СЛОВНИК» ІВАНА ОГІЄНКА ЯК УСПІШНА СПРОБА НОРМАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ОНОМАСТИКОНУ

Анотація. У статті проаналізовано місце «Українського стилістичного словника» Івана Огієнка серед фахової літератури з проблем культури української мови та еколінгвістики. Особлива увага приділяється вивченню культурологічних та правописно-нормативних засад словника у сфері української антропонімії та топонімії. Піддається аналізу передмова Івана Огієнка до «Українського стилістичного словника».

Ключові слова: словник, ономастика, антропонім, топонім.

Summary. The article analyzes the “Ukrainian stylistic dictionary” of Ivan Ogienko in the field of Ukrainian language and ekolinguistics. Special attention is given to the study of culture and normative principles of the dictionary on the basis of Ukrainian antroponymy and toponymy. In addition, this article analyzes the preface of Ivan Ogienko in the “Ukrainian stylistic dictionary”.

Key words: antroponym, toponym, dictionary.

Іван Огієнко – відомий мовознавець, видатний діяч у сфері культурного та церковно-державотворчого життя українського народу. Увійшов в історію української культури як багатогранна постать, діяльність якої не обмежувалась одногалузевими дослідженнями. Протягом всього життя Іван Огієнко займався науково-культурологічною діяльністю, зокрема був ректором Українського університету в Кам'янці-Подільському, міністром освіти та міністром віросповідань за часів діяльності УНР, тривалий час (з 1926-по 1932) працював у Варшавському університеті, видавав журнали «Рідна мова», «Наша культура», «Слово істини».

Одним із доробків Івана Огієнка є його мовознавча діяльність, яка зробила вагомий внесок для розвитку української лінгвістики, зокрема і ономастики. У призмі української лінгвістики Івана Огієнка цікавили питання історії старослов'янської та української мов, проблеми культури мови та норм українського правопису тощо.

У сфері української мови в цілому, та українського ономастикону зокрема, важливе значення для її нормалізації має «Український стилістичний словник» Івана Огієнка [1]. Словник містить статті із вказівками на: акцентологічну будову слова, його етимологію, граматичні форми роду, числа та відмінка, варіанти вживання, народно-поетичні та літературні приклади вживання тих чи інших форм. Сам Іван Огієнко у вступній статті до Словника зазначав, що під час написання праці, намагався створити універсальний словник української літературної мови єдиний як для Західної частини України так і Східної – «Великої України»[1: 5].

Вступна стаття «Українського стилістичного словника» Івана Огієнка містить роздуми автора про розвиток нормованої правописної бази української літературної мови, яка має безпосередній зв'язок із історичним фактором державотворення самої України. Іван Огієнко характеризує лінгвальну базу української мови, зокрема західноукраїнських форм – мова Галичини та мову Східної частини України – «Великої України», державотворча діяльність яких того часу була не однаковою[1: 6].

На початку вступної статті «Українського стилістичного словника» Іван Огієнко подає характеристику статей словника за редакцією Б.Грінченка та Є.Желехівського з точки зору нормативності та літературності української мови.

За словами Івана Огієнка, Б.Грінченко подає надзвичайно велику кількість загальноукраїнських форм, при чому не вказує на можливість чи неможливість їхнього використання як засобу саме літературної української мови [1: 4].

Словник Є.Желехівського, за словами Івана Огієнка, містить в переважній більшості лексеми західноукраїнської, зокрема галицької народної мови, тому його не можна вважати зразком правописно-нормативного словника української літературної мови [1: 4].

Іван Огієнко вказує на основну з тогочасних причин для створення стилістичного словника – прагнення кодифікувати єдину українську літературну мову для всієї України. Адже в силу тих історичних подій (розмежування Лівобережної та Правобережної України) ті позитивні зрушення у галузі культурологічної діяльності, які панують в Галичині, не приносять користі «Великій Україні». Після усвідомлення такої проблеми, як зазначає Іван Огієнко, в Галичині відбуваються ряд зрушень, зокрема і в сфері лінгвістики, де активно починає використовуватись «наддніпрянська мова», тобто літературна українська мова. Іван Огієнко підкреслює, що певний поступ відбувається і на «Великій Україні», зокрема запозичують певні західноукраїнські форми, для того, аби «ближче познати літературну мову Галичини..., але часто переймається як раз не те, що варте, а цим тільки псується та засмічується літературна наша мова» [1: 6].

Іван Огієнко вказує і на таку причину відхилення від нормативності літературної мови, як засила росіянізмів у Східній Україні та полонізмів – на Західній Україні. Іван Огієнко зазначає, що заміна старих слів новотворами – це нормальний «процес життя мови» [1: 6], але споконвічні українські слова потрібно зберігати як історичний скарб.

На думку Івана Огієнка, найкращий метод дослідження мови – історичний, адже він дає змогу

досліднику найбільш об'єктивно вивчити причини функціонування та розвитку мови.

За словами автора Словника, етимологія слів повинна подаватись для розуміння та тлумачення самого слова або ж його правописної норми. Іван Огієнко намагався створити підґрунтя для усталення єдиних правописних норм української мови по всій території України, не роблячи поділу на Західну та Східну. На думку дослідника, на території Східної України того часу існує чимала кількість «чужих слів... дуже часто однакові з формами московськими» [1: 8], але це через те, що ще у 16-18 ст. українцями було принесено значну кількість слів на територію Росії, які функціонували в Україні ще за 100-200 років до того. Тому, не можна дивитись на росіянізми виключно як на запозичені слова, зокрема «якусь форму, скажемо *клас*, ми українці рано занесли до Росії разом з школою, а форма *кляса* буде виключно формою польською» [1: 8].

У вступній статті Словника, Іван Огієнко подає джерела його створення [1,9]:

- 1) давня українська мова;
- 2) сучасна жива народна мова;
- 3) мова письменників та періодичних видань;
- 4) мова всіх слов'ян (для створення порівняльної характеристики).

Іван Огієнко вказує на необхідність дотримання культури та чистоти української мови, вивчення історії вживання граматичних форм. Іван Огієнко називає мову як «найпершу підвалину життя Народу, як окремої нації» [1: 11].

У вступній статті Іван Огієнко зазначає, що під час поєднання Галицької та Східноукраїнської літературних мов у єдину українську літературну мову, часто використовував росіянізми, які притаманні «Великій Україні» та власне західноукраїнське наголошення слів [1: 8].

Становлення української ономастикону, зокрема його нормативної бази відбувалося тривалий час, як позначено історичними факторами. «Український стилістичний словник» Івана Огієнка є значним доробком не тільки у правописній кодифікації української мови, але і в її ономастичній базі.

Іван Огієнко вказує на такі еколінгвістичні аспекти української ономастики, як нормативність вимови та варіантні форми:

1) антропонімів: *Аваку́м* – не вживати *Абакум* [1: 13]; *Авра́м* – не вживати *Абрагам*, бо воно вже походить із польського *Abraham* [1: 13]; *Ада́м*, в Галичині вимовляється *Адам* [1: 13]; *Алекса́нדר*, але у звичайному мовленні – *Олекса́нדר* [1: 15]; *Амеро́сій*, в Галичині вимовляється *Амерозий* або *Амброзій*, яке походить з польського *Ambrozy* [1: 16]; *Анаста́сій*, в Галичині вимовляється як *Анастазий*, яке походить з польського *Anastazy* [1: 16]; *Анаста́сія*, в Галичині вимовляється *Анастазія*, яке походить із польського *Anastazja* [1: 16]; *Андре́й*, *Андре́я* [1: 16]; *Андре́ян*, зрідка – *Адріян* [1: 16]; *Анна* – вживається тільки у формі *Га́нна* [1: 17]; *Анти́н*, *Анто́на*, *Анто́н* [1: 17]; *Аполло́н*, *Аполло́на*,

в Галичині вимовляється *Апо́лльо*, яке походить з польського *Apollo* [1: 17]; *Аро́н*, *Аро́на*, в Галичині вимовляється *Арон* [1: 18]; *Афанасі́й*, частіше вимовляється – *Опана́с*, в Галичині – *Атаназий*, яке походить з польського *Atanazy* [1: 19]; *Ба́йрон*, а не *Ба́йро́н* [1: 21]; *Бати́й*, *Бати́я*, в Галичині вимовляється *Ба́тия* [1: 24]; *Беатриче* – жіночий рід, не відмінюється [1: 25]; *Богда́н*, в Галичині вимовляється – *Бо́гдан* [1: 34]; *Бокачіо* (з *Боккаччіо*) не відмінюється [1: 34]; *Бомари́е* – не відмінюється [1: 35]; *Бонапа́рт Наполео́н* [1: 35]; *Борис*, в Галичині вимовляється *Бо́рис* [1: 35]; *Борисфе́н*, а не *Бористе́н* [1: 35]; *Варва́ра*, не *Барбара* [1: 48]; *Ви́фанія*, а не *Бетанія* [1: 59]; *Ви́фсаї́да*, а не *Бетсаї́да*, яке походить з польського *Betsaida* [1: 59]; *Владі́мир*, *Володі́мир*, в Галичині вимовляється *Владимі́р*, *Володимі́р* [1: 69]; *Гаврі́ло* – загально-вживане [1: 80]; *Гара́сім* [1: 81]; *Го́ліяф*, в Галичині вимовляють *Го́ліяд*, *Го́ліят* [1: 87]; *Григо́р*, *Ригор*, часом *Rigir* чи *Григі́р* [1: 92]; *Ма́рія*, *Ма́рї*, але *Ма́р'я*, *Ма́р'ї* [1: 222]; *Не́пом Корне́лій*, в Галичині вимовляється *Не́нос* [1: 250]; *Не́ро́н*, в Галичині – *Не́ро* [1: 250]; *Не́стор*, рідше *Не́стер*, *Не́стора* [1: 250]; *Никі́та*, але звичайно – *Микі́та* [1: 251]; *Нико́ла*, звичайно – *Мико́ла* [1: 251]; *Петро́*, а не *Петр* [1: 279]; *Пила́т*, в Галичині – *Пілат*; *Пили́п* [1: 279]; *Савао́ф*, а не *Сабаот* чи *Саваот* [1: 352]; *Савати́й*, а не *Сабати́й* [1: 352]; *Самсо́н*, архаїчне – *Самтсо́н* [1: 354]; *Степа́н*, *Степа́на*, в Галичині – *Сте́фан*, *Стефа́на* [1: 384]; *Ште́фан* – так інколи в Галичині замість *Степа́н* [1: 468]; *Які́в*, *Якова*, а не *Яку́б*, яке походить з польського *Jakob* [1: 475]; *Я́нкель*, *Я́нкеля*, *Я́нкелеві*, *Я́нкелем*, *Я́нкелів*, *Я́нкелева* [1: 475] тощо;

2) топонімів: *Адріа́но́піль*, з *-но́полю* [1: 14]; *Азі́в*, *Азо́ва*, море *Азі́вське* або *Озі́вське* [1: 14]; *Альпи*, *Альп*, рідко *Альпі́в* [1: 16]; *Ана́ніїв*, *Ана́нієва* [1: 16]; *Апени́ни*, *Апенин*, а не *Апени́в* [1: 17]; *Ара́вія*, в Галичині вимовляється *Арабія*, яке походить із польського *Arabia* [1: 18]; *Афі́ни*, *Афі́н*, в Галичині вимовляється *Атени*, яке походить з польського *Ateny*; *Афо́н*, *Афо́ну* [1: 20]; *Бесара́бія* і *Бесара́бія* [1: 24]; *Богусла́в*, а не *Богослав* [1: 34]; *Бори́шпіль*, з *Бори́шполя*, і *Бори́шполь* [1: 35]; *Вавило́н*, з *Вавило́ну*, не вживати *Бабільон* [1: 42]; *Вінники*, з *Вінників*, рідше з *Вінник* [1: 56]; *Вінниця* і *Вінниця* [1: 56]; *Ви́флеме́*, не треба – *Бетлеме́*, яке походить з польського *Bethlehem* [1: 59]; *Вірме́нія*, а не *Арменія* чи *Орменія* [1: 67]; *Во́лінь*, походить із *Во́ліні* – жіночого роду, а не із *Во́ліня* – чоловічого роду [1: 71]; *Га́дяч*, або *Га́дячий* [1: 80]; *Галичи́на*, а не *Гали́ція* [1: 80]; *Го́ландія* [1: 86]; *Голго́фа* або *Голго́фта*, а не *Голгота* [1: 87]; *Гренла́ндія* [1: 92]; *Месопота́мія*, в Галичині вимовляється *Мезопотамія* [1: 226]; *Микола́їв*, з *Микола́єва* [1: 227]; *Пе́рсія*, в Галичині вимовляється *Перзія* [1: 278]; *Петербу́рг*, *-бу́ргу* – німецька назва, *Петрогра́д*, *-ду* – слов'янська назва [1: 279]; *Пили́півка*, а не *Пили́повка* [1: 279]; *Саха́ра*, пустиня – постійна форма на «Великій Україні», в Галичині *Сага́ра*, з польського *Sahara*, німецького *Sahara*; форма *Сахара* ближча до тузе-

мної вимови [1: 355]; *Ямпіль*, з *Ямполя* [1: 475]; *Японія* [1: 475].

Іван Огієнко зробив вагомий внесок у розвиток та методику вивчення і дослідження еколінгвістичних проблем, зокрема вказав на акцентологічний аспект слів, культурологічні властивості та історичні традиції вживання.

Сучасні ономастичні словники звертають на ті ж самі аспекти правописно-нормативного використання слів, що й Іван Огієнко, зокрема: акцентологію слова, історію його походження, варіантні форми вживання, ілюстративний матеріал (народна творчість, література тощо), наприклад [2]: *Петро* – грецького походження, *рета* – скеля; камінь. Варіанти використання: *Петрусь*, *Петрусьо*, *Петрусік*, *Петрусічок*, *Петрунь*, *Петруньо*, *Петрунчик*, *Петрик*, *Петричок*, *Петько*, *Петя* [2: 91]; *Степан* (*Стефан*, *Стецько*), грецького походження *Stephanos* – вінок. Варіанти вживання: *Степанко*, *Степанонько*, *Степаночко*, *Степансенько*, *Степанцьо*, *Степаник*, *Степанчик*, *Стефанко*, *Стефанонько*, *Стефаночко*, *Стефанцьо*, *Стефаник*, *Стефко*, *Стефцьо*, *Стець*, *Стьоба* [2: 100], *Ганна* (*Анна*) – давньоєврейського походження. Варіанти вживання: *Ганнонька*, *Ганночка*,

Ганка, *Ганя*, *Ганька*, *Ганнуся*, *Ганнусенка*, *Ганнусечка*, *Ганнуська*, *Ганнуля*, *Ганнуленька*, *Ганнулечка*, *Ганнулька*, *Ганнуля*, *Ганнуленька*, *Ганнунечка*, *Ганнунейка*, *Ганнушка*, *Гануся*, *Гануська*, *Ганулька*, *Гандзя*, *Гандзюня*, *Гандзюленька*, *Гандзюнечка*, *Ганця*, *Ганцюня*, *Ганцюня*, *Аня*, *Ануся*, *Аннуля*, *Анниця*, *Анничка*, *Анка*, *Анця*, *Анюта*, *Анютонька*, *Анюточка*, *Анютка*, *Нюра*, *Нюронька*, *Нюрочка*, *Нюся*, *Нюсенка*, *Нюсечка*, *Нюта*, *Нютонька*, *Нюточка*, *Нуся*, *Нусенька*, *Нусечка*, *Нусуля*, *Нуця*, *Нуценка*, *Нуцечка* [2: 128], *Марія* – давньоєврейського походження, те саме, що *Маріамна*. Варіанти вживання: *Марійка*, *Марієнька*, *Марічка*, *Марічка*, *Маруся*, *Марусіна*, *Марусінка*, *Марусенька*, *Марусечка*, *Марусейка*, *Маня*, *Манюня*, *Манюся*, *Манюта*, *Манютка*, *Манюра*, *Майша*, *Майшенка*, *Майшечка*, *Машуля*, *Мура*, *Муся*, *Мар'єчка*, *Мар'їчка*, *Мар'юня*, *Мар'юся*, *Мар'юсенка*, *Мар'юсечка* [2: 158] та подібні приклади.

«Український стилістичний словник» – одне із основних методологічних джерел вивчення української еколінгвістики. Вказує на важливість дослідження нормативності української літературної мови, на її культурологічні аспекти.

Література

1. Огієнко І. Український стилістичний словник. Підручна книжка для вивчення української літературної мови. – Львів, – 1924. – 496 с.
2. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Вид. третє, випр./ За ред. В.М.Русанівського. – К., 2005. – 335 с.
3. www.kafedra.blog.net.ua/ukrajinski-pysmennyky/Ivan-Ohienko/